

NYT om

Nr 99 - 3/2021 - november

Gammelt

Utgitt av Fosen Historielag

Kviltorp lå i Bjugn der dagens hovedveg går sør for Bjugn sentrum, rett overfor Fosenhallen. Jakob Jansen Godø startet i 1913 et bakeri, som var grunnen til at Kviltorp senere ble omtalt som «bakarhusa». Bakerovnen og lageret lå i kjelleren, mens utsalget var i første etasje. Folk kom langveis fra for å kjøpe husholdningsbrød. De solgte også brus, som ikke var dagligdags vare den gang. Det ble bygd to garasjer, og ei vedbu i 1918. Her var det to griser som var glad i wienerbrød. I 1941 kom tilbygget, som ble telefonsentral fram til 1958.

Dette bildet er et flyfoto fra 1956. Det dukket opp i Hanne Kristin Eides arbeid med boka «Folk og gårder i Bjugn». Bildet er utlånt av Dagfinn Jensen.

Det finnes mange eksempler på slike hus rundt i Fosen. Hva om vi bruker litt av jula til å spørre, fortelle og notere det vi husker fra denne tida?

Leder'n

Takknemlig nasjonalisme.

Vi som tilhører den første etterkrigs-generasjonen, var den siste generasjonen som vart opplært i nasjonsbygging, den som hadde pågått sidan 1814.

Å lære nasjonale songar var ein del av opplæringa.

Etter den tid kom nasjonalismen i fall på verdibørsen. Det var jo den som skapte ufred i verda. Framtida låg ikkje i nasjonalismen, men i internasjonalsismen. Heller enn nasjonsbygging var det behov for nasjonsnedbygging. I Norge nådde denne trenden kanskje toppen i ein brosjyre som SAS gav ut for noen år sidan og delte til sine passasjerar. Der vart det forklart at det ikkje fanst noen norske verdier. Alt norsk var komme utant ifrå – så det var om å gjera å reise og hente meir kultur!

Men oppi all denne antinasjonalismen er det ein og annan som har oppdaga at nasjonalstaten – den er da ein forutsetning for demokratiet, den! For demokratiet er avhengig av ein felles arena, ein felles samtale, og da må ein ha eit felles språk, og det er det jo einast nasjonalspråka og nasjonalstatane som kan tilby. EU slit med å få til ein felles samtale, fordi dei ikkje har noe felles språk. USA har det, Russland har det, Kina har det, Norge har det, men ikkje EU. Dessverre, kan vi seie, for EU er eit svært viktig prosjekt, ikkje berre økonomisk og politisk, men sivilisatorisk.

Nasjonalismen kan vera sjølvhevdande og ekspansiv. Det har verda sett nok av. Men det finst òg ein nasjonalisme som ikkje er ekspansiv, som finn si djupe glede

i den nasjonale fellesskapen, utan å sjå på eigen nasjon som betre enn andre.

Den norske nasjonalismen som vaks fram på 1800-talet, må seiast å vera av den typen. Det kjem til uttrykk i dei nasjonale songane vi lærte på skolen. Det var songar som uttrykte kjærleik til landet og folket, stort sett utan brauting og sjølvforherleging. Kanskje er det særleg dei nynorske songane som er fri for nasjonal sjølvforherleging. Nynorsken kom nedanfrå, og der nede var det lite rom for nasjonal sjølvhevdning.

Og særleg er dei kristne nasjonale songane blotta for skryt og brauting. I den reiligjose livsopplevinga er alt vi har, også landet vårt, gåver som vi har fått, ufortent. Det er ikkje naturleg å skryte av ufortente gåver, det naturlege er å vera takknemleg. Og det er den holdninga som strøymer gjennom dei beste norske nasjonale songane, som Anders Hovdens Fagert er landet du oss gav, Herre vår Gud og vår fader, og Arne Garborgs Gud signe Noregs land, kvar heim, kvar dal og strand, kvar lund og li. Her møter vi ein inderleg kjærleik til landet og folket. Gud skal ikkje berre velsigne kvar heim i landet, men kvar einaste lund og li!

Desse diktarane stengte sjølvforherleginga ute og gjorde takknemlegheit til kjernen i nasjonalkjensla. Det er ein god arv å ta med seg! Greier vi å halde fast på denne norske nasjonalarven og fylle både 17. mai og resten av året med den, skulle vi vera vaksinerte mot utidig, brautande nasjonalisme.

Johan G Foss

Jon Ola Selbekk og Johan G Foss ved starten av årsmøtet. John Ola ga oss en god og fyldig presentasjon av Ingdalen og Agdenes. Vi fikk også et gjensyn med NRK's reportasje fra Lensvik med Bjørn Nilsen som reporter, der han intervjuet folk i jordbærbygda Lensvika blant annet om livet i jordbæråkrene. Innslaget ble sendt i NRK Dagsrevyen i 1965. Foto: Svein Erling Smolan.

Vellykket årsmøte i Ingdalen

Årsmøtene våre har de siste årene hatt meget god oppslutning. Med godt vertskap blir det enda bedre. John Ola Selbekk og hans medarbeidere la grunnlaget for et meget vellykket årsmøte i Ingdalen Forsamlingshus ved Ingdalselva.

Referat fra årsmøtet

48 møtende medlemmer kom i god tid årsmøtestedet ved Ingdalselva.

Johan G Foss ønsket velkommen.

John Ola Selbekk fortalte om Agdenes, Lensvik og Ingdalen, inkludert en film fra NRK om jordbærbygda Lensvika. Innslaget ble sendt på NRK Dagsrevyen i 1965.

1. Godkjenning av innkalling

Innkalling til årsmøteter sendt medlemmene i Nytt om Gammelt nt 97 og nr 98. Innkallingen ble enstemmig godkjent.

2. Valg av møteleder og referent

Som møteleder ble valgt Eilert Bjørkvik
Som referent ble valgt Helge Bueng

3. Årsmelding 2020/21

Møteleder leste årsmeldingen.

Svein Henrik Pedersen stilte spørsmål om hvorfor Den store nordiske krig omtales i Fosens historie bind 2. Redaktør Johan G Foss begrunnet temavalget med at ettervirkningene av krigen hadde store konsekvenser for folk i Fosen.

Ruth Olden Skau fremmet ønske om bruk av større bokstaver i den nye historieboka. Petter Wasskog stilte spørsmål om medlemstallet.

Oddmund Graneng kommenterte i positive ordelag Nytt om gammelt. Helge Bueng delte sine tanker om formidling av vår egen historie.

Johan G Foss orienterte om folkekunst-prosjektet.

Vedtak: Årsmeldingen ble enstemmig vedtatt.

4. Regnskap for 2020

Driftsinntekter for 2020 var kr 424 982,00
Driftskostnader va kr 409 727,00
Overskuddet er kr 15 255,00

Asbjørn Hellem spurte om hvorfor overskuddet mindre enn økningen i bankinnskudd. Kasserer kommenterte at dette skyldes regnskapsteknisk føring.

Revisor-rapporten ble lest.

Vedtak: Regnskapet ble enstemmig godkjent og styre gis ansvarfrihet for regnskapet.

5. Arbeidsplan for kommende år

1. Gi ut Årbok for Fosen 2021
2. Tre nummer av Nytt om gammelt.
3. Fosens historie 2 -utgis i løpet av 2022.
4. Nettside/facebook-side - oppfølging - vedlikehold.
5. Folkekunstprosjektet videreføres.
6. Medlemsverving
7. Markedsføring med stand 2022.

8. Vandringer - hvis det åpnes for det.

9. Sagn fra Fosen

- ønskelig med ferdigstilling i 2022.

Vedtak: Arbeidsplan ble enstemmig godkjent.

6. Budsjett for 2021

Budsjettet er satt opp med

Inntekter kr 497 300,-.

Utgifter kr 486 500,-.

Det budsjetteres med et overskudd på kr 10 800,-.

Vedtak: Budsjettet enstemmig godkjent.

7. Medlemskontingent for 2022

Styret foreslår ingen endringer i medlemskontingenten. Petter Wasskog foreslo å finne gunstige startmedlemskapstilbud.

Svein Erling Smolan mente at det skal være lik medlemskontingent for alle.

Petter Wasskog fremmet forslaget om rabbertert medlemskontingent for første medlemsår.

Ved avstemming falt forslaget mot en stemme.

Vedtak: Medlemskontingenten forblir uendret.

Årsmøteforsamlingen følger interessert med i Johans Foto: Svein Erling Smolan.

8. Innkomne saker

Service og tilgangen til Arkivverket

Svein Bertil Sæther fremmet forslag om uttalelse i forbindelse med at Statsarkivet i Trondheim har redusert publikumstilgangen til brukerseksjonene ved Statsarkiva. Det uttrykkes ønske om at statsarkiva i framtida settes istand til å holde åpne lesesaler og yte den service som brukerne på lesesalene ønsker.

Vedtak:

Årsmøtet støtter og vedtar framlegget. Styret pålegges å sørge for at rette instanser og allmenheten får kunnskap om vedtaket i denne saken.

9. Valg

2 styremedlemmer for 2 år:

- Helge Bueng, Åfjord

- Bernt Jørgen Stranden, Ørland.
Valgt med akklamasjon.

3 varamedlemmer tilstyret for 1 år:

- Eilert Bjørkvik, Rissa
  - Ernst Robert Øyangen, Trondheim
  - Ole Kjørsvik Ledahl, Aure
- Valgt med akklamasjon.

1 medlem til valgkomiteen for 3 år:

- Svein Bertil Sæther, Hitra.
- Valgt med akklamasjon.

Et godt årsmøte ble avsluttet kl 13:47.

Helge Bueng
referent

Store endringer på gang i arkivverket

Det er store endringer på gang i det norske arkivverket. Kravet om effektivisering av dette meget viktige arbeidet er i ferd med å ta fra oss som jobber med historiefremføring muligheten for å søke i kilder som belyser vår egen historie.

Det er kjent at redusjonen av antall Statsarkiv er vurdert.

Vi som har benyttet oss av det gode tilbudet ved Statarkivet i Trondheim har opplevd å få god hjelp fra mange dyktige og hjelpsomme medarbeidere. Det er stor bekymring for det som nå skjer.

Et eksempel er åpningstiden i lesesalene. Statsarkivet i Trondheim var tidligere åpent hver dag, en gang også på lørdager. Nå er åpningstida redusert til 12 timer i uka. Antall brukerveiledere ved arkivet på Dora er redusert fra 6 til 2. Arkivet er også feriestengt.

Det er to alvorlige konsekvenser: Det profesjonelle fagmiljøet ved arkivene som skal ta vare på vår historie forsvinner. Noen blir pensjonister og ledige stillinger blir ikke besatt. Andre søker seg over i andre jobber.

Den andre er at de som søker kilder for sine arbeider, ikke minst studentene i universitetsmiljøet, mister muligheten til kildesøk.

Digitaliseringen som er gjort er viktig og bra, men det er bare en brøkdel av arkivmaterialet som er digitalisert.

Svein Bertil Sæther fremmet forslag om en uttalelse om denne saken til årsmøtet vårt. Årsmøtet ga sin fulle støtte til uttalelsen. Du kan lese uttalelsen på www.fosen-historielag.no.

Helge Bueng

Den kronglete jakten på Jarnskjegges grav

Området rundt Austrått med den store Skjeggghaugen. Kart: Daniel Johansen. Kartgrunnlag: Norgeskart.no.

Roret Ørland kulturforetak har i mange år gjennomført en rekke prosjekter for å løfte fram de mange lagene av Austråttshistorien. En av disse har handlet om å prøve å finne igjen den store gravrøysa som antikvarene Gerhard Schønning og Lorentz Diderik Klüwer i henholdsvis 1774 og 1818 beskrev som sagahøvdingen Skjeppe Asbjørnsson til Opphaug, også kalt Jarnskjegges, egentlige gravhaug nord for Austråttborgen.

Ifølge Olav Tryggvasons saga og Flatøybok skal liket av høvdingen ha blitt fraktet fra gudehovet på Mære, etter at han der hadde blitt drept av kong Olav Tryggvasons menn, og hauglagt på et sted som heter Austrått. Dette er første gang stedet Austrått blir

nevnt i skriftlige kilder, og sagatekstene representerer dermed et bakteppe til den senere historien vi kjenner om at Olav den Hellige lot etablere et lendmannssete på Austrått, som senere ble den mektige herregården på stedet.

Problemet vårt var at det var så vanskelig å skjønne Schønning og Klüwers stedsangvisninger. Ingen av dem tegnet et kart over området. Dette er hva Schønning skrev om saken i 1774:

«Sønden for Østraat-Gaard, et temmelig Støkke derfra, ligger tæt hos Søen en Biærg-Knoll, og paa den en maadelig stor Steenrøse, som er opkastet, og neden for den en Lax-Vorpe, kaldet Skiægghaug-Vorpe:

men denne Haug er formodentlig ei den Skeggar-Haug paa Austur-at, i hvilken foromtalte Jarn-Skiegge blev begravet, efterat han var bleven dræbt, ind paa Mære, som de Gamle berette. I N. O. Omtrent fra denne Haug, og et lidet Støkke derfra, ligger en anden Biærg-Knoll, og paa den en anden Skiægge-Haug, som er meget større og anseeligere, skjønt ogsaa, for længe siden, opkastet; og denne synes at være Skiægges rette Begravelses-Sted.»

Så langt Schönning. «Nord-øst omtrent og litt til» er jo ikke en videre presis stedsangivelse. Men så kom altså Klüwer til Ørlandet omlag 50 år senere og beskrev tilstanden på alt det som Schönning tidligere hadde skildret. I sin beskrivelse av det samme kulturminnet skriver han:

«Af den bekjendte Skjæggeshoug ved Østeraad er nu snart Intet tilbage, da den er aldeles udgravet til Bunden, og Stenene, hvoraf den har været sammendynget, ligge i en Cirkel uden om den.»

I 1879 skriver antikvaren Karl Rygh om Skjeggehaugene på Austrått som om de var tapte: «Paa Østraat laa paa Klüwers tid et godt stykke søndenfor husene en udkastet stenrøs, og et stykke i nordøst for denne paa en bjergknaus en anden meget større, ogsaa udkastet røs, der begge skulle have baaret navnet Skjeggehaugen, idet folkesagnet har gjort dem begge til Jernskjegges gravhaug.»

Basert på alle disse beskrivelsene startet vi i 2019 leting i området. Ved hjelp av metall-søkerentusiastene Eva Nyseter begynte vi å søke systematisk på alle åkerholmene nord for Skjegghaugsrøysa, som ligger ved sjøen, men etter en hel høst med søk ga vi opp.

På vårparten 2020 ble jeg oppringt av pensjonisten Peter Bernhard Hoftstad fra Steinkjer som kunne fortelle at han hadde

jobbet på Ørland hovedflystasjon i 1960- og 70-årene, og hadde reist mye rundt på Ørlandet for å se etter fornminner. Sammen med daværende sorenskriver Eindride Einarsson hadde han undersøkt toppene rundt Austrått camping og mente å vite hvor den forsvunne gravhaugen til Jarnskjegge var. Han skulle ut til Ørlandet og spurte om jeg var interessert i å møte ham for å se på saken.

Vi møttes på Austrått camping og vandret opp på kollene bak campinghyttene. På det stedet vi besøkte ble det i 15. juli 1971 registrert en liten og en ganske stor gravrøys fra jernalderen.

Jeg og Hofstad kom opp dit i mars da det enda ikke var gress på bakken og lauv på trærne. Hele kollen var helt overgrodd med skog, og fortsatt kunne man se restene av et skilt som i 1980-årene hadde blitt satt opp over den registrerte gravrøysa. Hofstads poeng var at dette måtte være et mye større gravminne enn det som var oppgitt, og da vi sto der så vi plutselig omrisset av akkurat det Klüwer hadde beskrevet 200 år før, nemlig en sirkel av steiner som dekket hele toppen av kollen. Hofstad kunne til og med fortelle at han hadde kontaktet Viten-skapsmuseet i 1970-årene om sin hypotese, men at han da hadde blitt avvist.

Det som Schönning og Klüwer mente var den egentlige Skjegghaugen på Austrått var dermed gjenfunnet, men hvor stor var nå egentlig dette gravminnet, og hvor gammelt var det?

Fylkesarkeologene Knut Harald Stomsvik og Kristin Prestvold ble derfor kontaktet, og de kom raskt utover for å se på nyoppdagelsen. De ble mektig imponert over dimensjonene på gravrøysa. Anslaget da var at vi hadde funnet et et mye større gravminne i

*Bronsealder-celt fra Austrått.
«Lunset- celten» Foto Per. E. Fredriksen.
NTNU Vitenskapsmuseet*

området enn det som var oppgitt, det var bare vanskelig å anslå hvor stor den var.

Vi satte derfor i gang en søknadsprosess mot riksantikvaren og fylkeskommunen og klarte, med noen oppsparte midler fra gamle Ørland kultursenter, å stable et budsjett på beina for å lage en arkeologisk rundløype på vei til Austrått hvor målet var å rydde og tilrettelegge de viktigste gravminnene i Skjegghaugområdet. Riksantikvaren bevilget 500 000 kroner til tiltaket, fylket kastet inn 100 000, og dermed hadde vi et prosjekt på gang. Så klarte vi i tillegg å reise penger gjennom spillemiddelordningen til å bygge en ny turvei gjennom området og da var det bare å sette i gang.

Ved hjelp av Ørland-Bjugn Jeger og fisk begynte vi sommeren 2021 å rydde hele kollen som røysa lå på for skog. Etter avskogingen viste det seg raskt at både Schönning Klüwer hadde sett feil. Det var ikke utkastet stein som dannet ringen rundt gravrøysa, det var kantene av den som lå igjen som

en skalk, mens midten var kjørt ut. Faktisk strekker røysa seg delvis ned på sidene av kollen og vi fant rester av at man hadde forblendet berget den er anlagt på med tjukke steinlag, for å få den til å se enda større ut.

Det nye anslaget er at vi har funnet en mer enn 40 meter i diameter stor monumentalrøys, og den er langt eldre enn Jarnskjegge. Trolig ble denne anlagt allerede i bronsealderen (1700 f.Kr. – 500 f.Kr.), kanskje som et avskrekkingsmonument mot innløpet til Trondheimsfjorden. Slike monumentale kysttrøys formidlet i bronsealderen ofte et enkelt budskap: Her bodde det mektige slekter som kunne beordre menn til å dra enorme mengder stein over sine avdøde høvdinge, og disse kunne også bære våpen dersom noen våget å gå i land på Ørlandet med fiendtlige hensikter. Austrått er allerede et maktlandskap med en forunderlig tidsdybde, hvor linjene fra lendmannssetet på Austrått anlagt av Olav den Hellige for å kontrollere innseilingen til fjorden, strekker seg helt inn til vår egen tid, gjennom tyskernes trippelkanon på Lundahaugen, anlagt fra 1942 som et hovedfort for å kontrollere munningen til Trondheimsfjorden. Plutselig strekker disse linjene seg tilbake enda ett 1000-år.

En annen tolkning av denne røysa er at den er en byggestein i et for lengst glemt religiøst landskap. Austråttområdet har en av Trøndelags største konsentrasjoner av offergaver til gudene fra bronsealderen. Det er funnet så mye som fire celter, eller holkeøkser fra bronsealderen i Austråttområdet. Disse har enten kommet fram under torvtaking, eller har blitt funnet i bergsprekker. Totalt er noe under 40 slike funn registrert i hele Trøndelag, så konsentrasjonen på Austrått er betydelig. I tillegg til dette er det funnet nevertiner nedsatt i myrene fylt med enten tjære, flintkapp og

flintdolker. Arkeologene spekulerer også i om navnet Lunden på Austråttskogen, kan være en overlevning fra bronsealderen, da dette var datidens betegnelse på en hellig skog. Sistnevnte teori baserer seg på navneformen, gravfunn og grunnundersøkelser i skogen som tyder på at Austråttlunden var en eikeskog for omlag 3000 år siden. Funnet av den store gravrøysa har uansett gjort det arkeologiske miljøet så tent på området at de ønsker å arbeide for mer forskning på fjordmunningen, Ørland og i sær Austråttområdet i bronsealderen.

Sammen med skoleklasser og frivillige har ansatte i Roret og i Trøndelag fylkeskommune arbeidet i hele høst for å rydde fram den enorme gravrøysa fra glemselen, skog, torv og mose. Vi har tilbudt alle de som ønsker å bidra 150 kroner pr. time. De frivillige kan så gi timelistene sine til det laget enn den foreningen de ønsker å støtte med en gave. Mottakeren får så utbetalt det opptjente beløpet fra de regionale- og statlige midlene Roret har hentet inn til tiltaket. På denne måten kan disse pengene arbeide to ganger i vårt lokalmiljø. Først gjennom dette arkeologiske skjøtselstiltaket, og dernest gjennom den lokale frivilligheten. Dugnadsinnsatsen på den store Skjegghaugen på Austrått har i høst tilført frivilligheten i Ørland kommune over 60 000 kroner, og arbeidet pågår fortsatt i skrivende stund. I tillegg til frivillige enkeltpersoner har vi så langt fått hjelp av 10 trinn ved Ørland ungdomsskole, sjettede og sjuende trinn ved Opphaug skole og flere klasser fra Fosen Videregående.

Den manuelle ryddingen av toppen på røysa avdekket blant annet sto store steinsetninger av kampestein som arkeologene tror er restene av kistegravene som røysa en gang ble bygget over. Mye tyder derfor på

at dette monumentet ikke ble reist over ett, men flere individer. Dessverre er disse mulige steinkistene for lengst tømt for funn.

Ved hjelp av det lokale entreprenørfirmaet Arve Eide AS har vi i oktober prøvd ut maskinell rydding av kantene på gravrøysa under arkeologisk overvåkning, og kommer til å slutføre ryddingen av den største Skjegghaugen i november 2021. I vinter starter også arbeidet med turveien som skal kunne lede publikum fra Fitjanveien som forbinder Brekstad med Austrått, via odden med flere røyser som kalles Skjegghaugen, via den kommunale badestranda på Austrått, til den gjenfunne store Skjegghaugen, og derfra tilbake til Fitjanveien igjen. Slik ønsker vi å lage en ny arkeologisk «gylden omvei» for lokalbefolkning og besøkende, hvor man kan lære om og oppleve forhistorien til sagstedet og herregården Austrått.

På grunn av at metoden med maskinell skjøtsel har vist seg å være så effektiv kommer Roret KF og fylkesarkeologene til å prøve å avtorve nok ei stor topprøys i området i november 2021. Denne er også anslått til å være over 30 meter i diameter, er i dag dekket med et nesten en meter tykt torvlag, og er plassert på den høyeste knausen mellom Stor- og Litj-Jektvika på Austrått. Hvordan dette eksperimentet gikk, og hva vi fant, vil vi komme tilbake til.

Jakten på en sagahøvding har altså avdekket en av de største førkristne gravminnene som er funnet i Trøndelag, og vi vet i skrivende stund enda ikke hvor stor gravrøysa egentlig er. En haug med stein på Ørland kan samtidig bli til mye bra for mange! Takket være gode hjelpere!

Daniel Johansen
Kunsthistoriker, fagleder historie
ved Roret Ørland kulturforetak

Kverner i Fosen

Kverna på Skei. Innmatingen av kverna. Foto: Jon Audun Schei. Fra årbok for Fosen 1989.

Jeg har noen år forlystet meg med å gjennomgå skifteprotokollene for Fosen, til å begynne med for å leite etter de verdifulle ryene, men etter hvert oppdaga jeg stadig interessante ting. Husa på gårdene fulgte vanligvis gården og er ikke nevnt i skiftene. Bare når de var eid av leilendingen, er de kommet med. En type bygninger er likevel ofte registrert separat, nemlig de uanselige bekkverkene. Jeg vil derfor dele disse opplysningene med interesserte og setter opp ei liste over kverner nevnt i de eldste skifteprotokollene 1681-1729 (skifteprot 5 mangler). Lista her er satt opp tinglagsvis etter inndeling fra ca 1723. Det er oppgitt årstall, gård, type kvern, takst i daler, ort og skilling samt henvisning til skifteprotokoll. I ei tid der det snakkes mye om fornybar energi er det verd å merke at utnytting av vasskraft var av stor betydning i det gamle samfunnet.

Bjørnør

1681 Seter, 1 fosskvern 1.2.00 (1:1)
1687 Stein, 1 fosskvern 2.0.00 (1:133b)
1687 Nordmeland, 1 fosskvern 0.2.00
(1:136)
1693 Stein, 1 fosskvern 0.3.00 (2:172b)

1693 Nordmeland, 1 fosskvern 0.3.00
(2:174b)
1702 Simavik, 1/2 i 1 kvern 0.2.00 (3:178b)
1703 Tøsdal, 1/2 i 1 kvern 0.2.00 (3:206)
1706 Nunfjord, 1 fosskvern 1.2.00 (3:244)
1714 Nordmeland, 1 lita bekkkvern

- 0.2.00 (4:195b)
1728 Joskjør, 1 bekkekvern 1.0.00 (6:289)
1728 Nordskjør, 1 gl fosskvern 0.3.00
(6:293)

Åfjord

- 1712 Grøtan, 1 vasskvern 1.1.00 (4:40b)
1713 Utolden, 1/2 i 1 foskvern 0.2.00
(4:86b)

Ørland

- 1683 Hellem, 1 vasskvern 2.2.00 (1:45)
1686 Åsøya, 1 lita bekkekvern 0.3.00
(1:96)
1688 Lia, 1 lita fosskvern, 0.2.00 (2:6b)
1688 Fevåg, 1/2 i 1 vasskvern 2.0.00
(2:14)
1691 Gjersvik, 1 fosskvern 2.3.00 (86b)
1691 Fevåg, 1 vasskvern 1.2.00 (2:113)
1692 Erisvika, 1 bekkekvern 0.2.00
(2:132)
1692 Moldtun, 1 vasskvern 2.2.00 (2:145)
1692 Moldtun, 1 vasskvern i Imstra
1.2.00 (2:145)
1705 Søtvika, 1 fossekvern 1.2.12 (3:238)
1716 Tørrem, 1 kvernhus med kvern
2.0.00 (4:212b)
1717 Musdalen, 1 bekkekvern med jern
og hus 1.2.00 (4:250b)
1728 Refsnes, 1/2 kvern med hus 3.2.00
(6:301)

Rissa

- 1683 Øvertennel, 1 bekkekvern 2.0.00
(1:38b)
1683 Fagergård, 1 bekkekvern 0.2.00
(1:42b)
1687 Kråknes, 1 bekkekvern 2.0.00
(1:110)
1687 Åsen, 1 bekkekvern 1.2.00 (1:110b)
1688 Hårberg, 1 gl fosskvern med hus
og redskap 1.0.00 (2:11b)
1689 Bakkøya, 1/2 i 1 fosskvern 1.0.00
(2:52)

- 1690 Foss, 1 bekkekvern 3.0.00 (2:56b)
1690 Dørndal, 1 fosskvern 2.0.00 (2:57b)
1690 Kvitlan, 1 fosskvern 3.0.00 (2:73)
1690 Staurset Hv, 1 fosskvern 1.0.00
(2:74b)
1691 Bu, 1 vasskvern 1.2.00 (2:84)
1693 Skalmerås, 1 bekkekvern 1.0.00
(2:176)
1698 Rein, 1 kvernhus ved Dørndal 6.0.00
(3:56)
1699 Øvertennel, 1 bekkekvern 1.2.00
(3:83b)
1700 Haugen, 1 fosskvern 1.1.00 (3:119b)
1700 Denstad, 1 fosskvern 3.0.00 (3:121)
1703 Fissa, 1 bekkekvern 0.2.00 (3:207)
1705 Berg, 1 bekkekvern 0.3.00 (3:233b)
1709 Hårberg, 1 bekkekvern 2.0.00
(3:282)
1712 Mo, 1 bekkekvern 1.1.00 (4:56b)
1714 Flyta, 1 bekkekvern 2.0.00 (4:91b)
1715 Staurset, 1 gl utslitt bekkekvern
0.2.00 (4:131)
1717 Staurset Sk, 1 kvern med behør
1.2.00 (4:240)
1725 Haugen, 1/2 bekkekvern 0.3.00
(6:171)
1727 Foss, 1 bekkekvern 1.2.00 (6:274)
Stadsbygd
1682 Vårum, 1 vasskvern 1.0.00 (1:31)
1688 Nedre Ekset, 1 vasskvern 2.2.00
(2:3b)
1688 Bysting, 1 vasskvern 0.1.12 (2:5b)
1690 Kårli, 1 fosskvern 1.1.00 (2:59b)
1692 Trang, 1 gl fosskvern 0.2.00 (2:141)
1700 Foss, andel i 1 fosskvern 4.0.00
(3:106b)
1700 Kårli, 1 fosskvern 1-1-00 (3:115b)
1701 Håssåker, 1 bekkekvern 1.1.00
(3:149b)
1705 Overekset, 1 bekkekvern 1.2.00
(3:231b)
1708 Skei, 1 fosskvern 2.0.00 (3:277b)

- 1714 Skei, andel i 1 kvernhus 1.1.00 (4:89)
 1717 Vatngården ytre, 1 fosskvern 0.1.00 (4:234b)
 1717 Kårli, 1 fosskvern 5.0.00 (4:236)
 1724 Foss, 1 bekkekvern 3.0.00 (6:22)
 1725 Brøskift, 1 fosskvern ved Rørvik 10.0.00 (6:82)
 1725 Brøskift, 1 ditto ved Brøskift 2.0.00 (6:82)
 1725 Foss, 1 bekkekvern 2.0.00 (6:160)
 1727 Ekset, 1 bekkekvern med hus 8.0.00 (6:276)
 1729 Helset, 1 bekkekvern m hus 3.0.00 (6:373)

Hemne

- 1681 Sponland, 1 ny kvern 1.3.00, 1 gammel kvern 0.1.00 (1:24)
 1682 Vuttudalen, 1 bekkekvern 0.2.00 (1:34b)
 1687 Å, 1 bekkekvern 1.1.00 (1:113)
 1690 Lenes, 1 fosskvern 2.0.00 (2:79)

Råfossen i Stadbygd ca 1915. Vassrenna til ei av kvernene nederst til venstre. Fra Årbok for Fosen 1989.

- 1697 Heim, 1 bekkekvern 0.1.12 (3:39b)
 1702 Vasslag, 1 fosskvern 0.1.12, 1 gl ditto 0.1.12 (3:179b)
 1703 Stolsmo, 1/2 bekkekvern 0.3.12 (3:188)
 1704 Sunde, 1 forfallen sag og 1 kvern sted (3:208b)
 1704 Viken, Aure, 1 bekkekvern 0.2.00 (3:222b)
 1704 Viken, Aure, 1 bekkekvern 0.2.00 (3:224b)
 1715 Mo, 1/2 i sag- og kvernsted 72.0.00 (4:128)
 1716 Lernes, 1 bekkekvern 1.2.00 (4:215)
 1716 Røstlia, kvernhus med kvern 2.0.00 (4:220b)
 1717 Røstlia, 1 bekkekvern 0.2.00 (4:259b)
 1717 Kjønsvik, 1 bekkekvern med jern 1.1.00 (4:260b)
 1725 Sørkvam Innhitra, 1 bekkekvern m hus 4.2.00 (6:152)
 1729 Eid, 1 gl bekkekvern 0.2.00 (6:357)
 1729 Berg, 1 lita bekkekvern 0.3.00 (6:361)
 1729 Flesvik, 1 gl bekkekvern m jern 0.2.00 (6:366)

Hitra

- 1698 Akset, 1 vasskvern med hus 4.0.00 (3:65, 66)
 1702 Heggvik, 1/2 i 1 bekkekvern 2.2.00 (3:158b)
 1706 Forsnes, 1/3 i 1 fosskvern 0.3.00 (3:251)
 1726 Hernes, 1 lita bekkekvern 1.0.00 (6:233)
 1727 Jens Jensen Hitra pgj, 1 bekkekvern 4.0.00 (6:258)
 1727 Skarsvåg, kvernhus (6:266)

Eilert Bjørkvik

Mellom himmel og jord- kyrkjer og kristenliv i Hemne

Interiør Hemne kirke. Foto: Pål Ove Lilleberg

En av de virkelige veteranene i trøndersk lokalhistorie, Kolbjørn Aune, har i sitt 81. år skrevet ei bok i anledning av at de to kirkene i tidligere Hemne kommune nylig har rundet eller er i ferd med å runde 200 år: Hemne kirke ble innviet i 1817 og Vinje kirke i 1821. Og la det være sagt med en gang – det er et meget solid stykke lokalhistorisk arbeid Aune her har utført. Med utgangspunkt i de to kirkebygningene har han skrevet en bred kulturhistorisk framstilling av de delene av samfunnslivet i Hemne som har hatt tilknytning til kirkebygg og gudstjenesteliv. Boka er i så måte en høyst verdig oppfølger av Henrik Sødals bok *Frå kultursoga i Hemne etter 1830-åra* fra 1976. Men den har et mye lengre tidsspenn enn denne boka i og med at den omhandler kirker og kristenliv i Hemne helt fra kristningstida på 900- og 1000-tallet og fram til i dag. Boka har også fått en smakfull og tiltalende utforming med mange illus-

trasjoner, som for en betydelig del består av fargebilder. Jeg har egentlig bare funnet en «større» feil i boka: På side 51 skriver Aune at i Vinje kirke er «annakvar åttekant[-vegg] ... like lange», mens det riktige er at sør- og nordveggene er 7 1/4 meter lange, vest- og østveggene 5 1/4 meter lange og de fire diagonalveggene ca. 4 1/2 meter lange. Men dette er bare å regne som rent «pirk» fra anmelderens side. En slik feil reduserer selvsagt på ingen måte verdien av det særdeles fortjenstfulle historiske forsknings- og skrivearbeidet som Kolbjørn Aune har utført. Det er derfor all mulig grunn til å gratulere så vel forfatteren som utgiveren, Heim Kirkelige Fellesråd, med denne bokutgivelsen. Boka vil utvilsomt komme til å utgjøre et meget verdifullt bidrag til den delen av den lokalhistoriske litteraturen i Trøndelag som omhandler landsdelens kirkehistorie.

Svein Henrik Pedersen

Dolm kirke

- det viktigste kulturminnet i sørvestre del av Sør-Trøndelag

Dolm kirke, gjenreist etter brannen i 1920. Interessant bygning med spennende historie.

Dolm kirke på Hitra er den eneste mellomalderkirka i Sør-Fosen og må sies å være det viktigste kulturminnet vi har her. Alder og opphav har lenge vært et mysterium. Den har vært antatt å være romansk (før 1200), og det er framsatt teorier om klosterkirke, misjonskirke og pilegrimskirke. Øystein Ekroll har planta kirka trygt rundt 1500 og fjerna mye av tåkesløret omkring den. Her prøver jeg meg på en ny nærlæsing av de skriftlige kildene.

Amundarås og Dolm

Dolm kirke avløyste ei eldre kirke som lå litt tilbaketrukket på andre sida av Dolmsundet, på Undås (Amundås, opprinnelig Amundarås). Kirka på Undås må antas å være den eldste på Hitra og hovedkirke i prestegjeldet inntil den ble avløyst av Dolm. Prestegjeldet gikk i mellomalderen under navnet Amundarås prestegjeld.

Det har vært spekulert på om også Undåskirka var ei steinkirke. Men det er ingen ting som tyder på det (rester etter kirkegårds-muren har nok blitt oppfatta som kirkemur). Undåskirka var trolig ei heller beskjedne stavkirke, og Undåsgården var en uvanlig beskjedne prestegård. Dolm og Undås var på tilsammen 1 spann og av dette utgjorde Undås neppe mer enn 1/3 spann. Før flyttinga residerte altså soknepresten i Amundarås prestegjeld på en miniatyr av en prestegård! Til sammenlikning var Ørland prestegård på 4 spann, Åfjord på i underkant av 2,5 spann, Bjørnør på 3 spann.

Når ble kirka og prestegården flytta fra Undås til Dolm?

Prestegjeldet het Amundarås helt fram til reformasjonen. Det er en nøkkeloppløsning! Det forteller at Dolm kom seint

Lokalitetene for hovedkirka i Amundås/Hitra prestegjeld – inntil Dolm kirke brant i 1920.

inn som prestegård og kirkested. Navnet Amundarås hang nok med ei stund etter flyttinga, men neppe mer enn en «mannsalder». Flyttinga må rimeligvis ha skjedd etter 1500.

En annen nøkkelopplysning er at gården Dolm, som hadde tilhørt erkebiskopen, ikke er nevnt i erkebiskop Olav Engelbrektsens jordebok i 1533. Gården var da trolig gått ut av erkebiskopens portefølje og over til prestebordet.

Dermed har vi to årstall for etableringa av prestegård på Dolm: sannsynligvis etter 1500 og sannsynligvis før 1533.

Steinkirke på Dolm

Kirka på Dolm skulle bygges i stein. Det forteller at den ble betrakta som ei viktig kirke og Hitra som et rikt kall. Rikdommen kom ikke av prestegården, som vi har sett.

Men prestegjeldet var stort, det omfatta på denne tida både Frøya, Hitra og Hemne, så det kom inn mye tinde, og særlig viktig var skreitienden.

Bestemmelsen om å bygge i stein kom sikkert ovafra, kanskje fra den byggeglade erkebiskop Gaute Ivarsson, som var erkebiskop i Nidaros i 35 år (1475–1510). Fagfolk til bygginga ble sikkert også sendt fra Nidaros, soknefolket stilte mannskap.

Men det var få å dele byrdene på. Skattemanntallet i 1520 viser at det var 113 skattytere (hovedsakelig familieforsørgere) på Hitra og Frøya, 72 på Hitra og 41 på Frøya. Dessuten hadde fiskeværa Titran, Sula og Kvenværet allerede fått kirke, og værmenene der var ikke overivrige etter å stille til arbeidsinnsats på Dolm. Så det kan tenkes at kirkebygginga drog ut i tid. Men det skjedde det som verre var.

Stopp i bygginga

Det er flere ting som tyder på at kirka ikke ble fullført slik den var tenkt. Murarbeidet ble vel for ressurskrevende. De kuttet ut det tiltenkte sakristiet, og de valgte å bygge øvre delen av røstveggen av treverk.

Men sokneprest Peder Schvane Bang forteller i 1780 om en mer dramatisk mangel ved Dolm kirke: «Mod Norden og Vesten finder mand en heel tyk Muur-Væg fra Jorden op til Taged, men mod Synden kun en halv Muur og det øvrige halve er Stokverk eller Træ-Bygning.» Også dette er en nøkkelopplysning! Å stoppe muringa halvveis opp på sørveggen var ikke noe de valgte å gjøre. Det må *kunne* ha skjedd noe som gjorde at de ikke kunne fullføre arbeidet. Hva kunne det være? Tradisjonen på Schvane Bangs tid mente det var svartedauen (1350). «Bygningen blev vel begyndt men ikke fuldført før den store Pest, den kom Arbeydernes Hænder til at hvile paa Halvvejen.»

Men bygginga av Dolm kirke foregikk helt sikkert ikke på 1300-tallet. Den foregikk mest sannsynlig i de første tiåra av 1500-tallet. Var det noen krise på den tida som gjorde at steinarbeidet stoppa?

Det er én krise som klart peker seg ut: **reformasjonen.**

1. påskedag 1537 dro erkebiskop Olav Engelbrektsson fra landet. Soldatene til den lutherske Christian 3 inntok Nidaros og Steinvikholm. Alt kloster- og bispegods ble konfiskert. Ingen ny biskop ble innsatt. Prestskapet fikk fortsette i sine stillinger om de var lydige og forkynte Luthers lære. Det var kaotiske tilstander både religiøst og verdslig. Arbeidet på Dolm kirke stoppa opp av seg sjøl. Det var ingen til å øve påtrykk, og fagfolka stod der uten lønn og dro tilbake til byen eller fant seg anna levebrød.

Dolm kirke fra sør, slik den var før brannen i 1920. Rekonstruksjonstegning av Jakob Parelius Holmgren 1926. Riksantikvaren.

Nykirka gjøres ferdig og tas i bruk

Rimeligvis oppstod det fort et ønske lokalt, både hos soknepresten og soknefolket, om å få nykirka ferdig. Presten hadde trolig inntatt sin nye prestegård på Dolm. Kirka på Undås lå avbaklig til og var sikkert prega av forfall. Ingen ville legge arbeid og penger i den.

Prest og bygdefolk tok saka i egne hender – med tømmer og øks. Sørveggen ble fullført, sikkert i stavverk og uten vinduer. Gavler ble reist og taket kom på plass. Inventaret ble flytta over fra den gamle kirka på Undås, og den nye kirka kunne tas i bruk. Noen biskop var det ikke til å foreta innvielse, men kanskje en prost, eller soknepresten gjorde det sjøl. Det skjedde sikkert ikke den første sommeren, 1537, men kanskje sommeren etter, eller den deretter.

Treverket i sørveggen stod der ennå på Schvane Bangs tid, i 1780. Det ble seinere skifta ut med murverk, sannsynligvis etter brannen i 1848, mer enn 300 år etter reformasjonen. Det ble da murt opp rette veggstykker mellom store, kvadratiske vinduer, de vi har ennå i dag.

Johan G Foss

Varg-Ola

På Sommertinget i Åfjord i 1742 dukket en kar opp og la 10 skinn av ulv på sorenskrivers bord. Karen var Ole Bersvendsen, som hadde drept ti ulver «siden Paask». Da var det en lovfestet skuddpremie på ulv å 2 riksdaler, verdien av 2 sauer eller 1/3 ku.

Ulven var meget plagsom for bøndene på Fosen. Til slutt så ikke bøndene i Åfjord annen utvei enn å engasjere Ole Bersvendsen. Saken kom opp på sommertinget i Åfjord 14. juli 1746 og med bistand fra fogd og sorenskriver en avtale som skulle gjelde for 3 år og omfatte Bjørnør, Åfjord, Rissa, Stadsbygd og en del av Ørland tinglag. Ole forpliktet seg til å «ødelegge ulven i hvert bygdelag». Skulle ulven dukke opp på nytt, skulle han pånytt utrydde den. For dette fikk han 30 riksdaler det første året, 20 de to andre. Han frasa seg retten til skuddpenger på 2 riksdaler pr ulv.

Varg-Ola, som han ble kalt, fikk stadig vekk forlenget avtalen. Hvor mange ulv Ole drepte vet vi ikke, men i 1774 skriver Gerhard Schønning at det var ulvestammen på Fosen «førend de bleve herfra fordrevne, eller for det meste utrydded, ved den bekjændte Ole Ulvefanger, som bor i Aafjorden, og ved en særledes Kunst, at dræbe eller fordrive Ulve». De fleste ulvene ble drept ved at Ole la ut gift blandet med blant annet mose på steder han mente ulven ville oppsøke.

Ole kom opprinnelig fra Oppdal, men ble gift med Siri Helgesdatter i Kvikne i 1940. Så kom de til Bjørnør, og Åfjord fra 1742. I 1756 flyttet Ole med kona Siri og deres levende barn til Fosmoen. Han ryddet denne plassen og bodde der til han døde i 1785, 90 år gammel. Kona Siri døde i 1771, utslitt, 60 år gammel.

Helge Bueng

Denne ulven ble skutt i Forfotmarka av Kristian K Stjern i 1946. Bildet er på på Morvollen i Spørdalen. Mannen på bildet er Johan Bendiksen. Foto: Brevold 00 706 © Brevoldsamlingen. Artikkelen er basert på Bernhard Nålsunds artikler i Årbok for Fosen 1977 og 1989.

Bygd for spritsmugling

*MS Sulsfjord ST 63 AA
Foto utlånt av Odd Eide.*

I NoG 97 fortalte vi om båten Sulsfjord, som hadde et langt liv i Åfjord. Den gang visste vi ikke noe om opprinnelsen til båten, utover at den fikk en av de første motorene som Brunvoll ved Molde produserte i 1917. Søket fortsatte til slutt landet jeg hos veteranbåtmiljøet i Hemenesberget ved Mo i Rana, hvor jeg fikk tips om søk i Nasjonalbiblioteket.

Det ble innertier. Jeg fant 83 avisartikler om båten, hovedsaklig fra 1923 og 1924.

Det ble oppgitt at båten var bygd som fiskebåt, men i virkelighetne var den bygd for å smugle sprit, og hadde derfor innbygd hemmelig rom. Spritsmugling var god butikk for de som tok sjansen etter at det ble forbudt å produsere og omsette alkoholholdig drikke i Norge før jul 1916. Eierne var kjente storsmuglere som hadde tilhold rundt Nes og Oksvoll i dagens Ørland kommune.

Eierne av båten fikk tidlig økonomiske problemer. I november 1920 kunngjorde lensmannen i Bjugn tvangsauksjon på båten etter forlangende fra Fosen Privatbank på Brekstad. Det ble etter hvert flere tvangsauksjoner, men karene ga ikke opp. Nå planla de det store kuppet.

De gikk til Tyskland for å hente sprit, som de skulle smugle inn og selge heime i Norge. På tur heim fra Tyskland høsten 1923, måtte de få reparert båten i Strømsstad. Her ble de fristet til å smake på lasten. Svenskene fattet mistanke og tipset norsk politi og tollvesen om transporten.

Sulsfjord ble stoppet av en torpedobåtutenfor Nes i oktober 1923, men kontrollørene fant ikke noe sprit ombord. Karene hadde losset det meste av lasten ved Grimstad. Der ble satt i gang søk og folk gikk manngard. De fant store mengder sprit ved gården Resviken. Resten av spriten viste seg å være gjemt på en holme utenfor Tarva. Båt og mannskap gikk fri, men mistanken fulgte dem.

Da Sulsfjord la til kai i Trondheim lørdag 25. oktober 1924, slo politi og tollere til igjen. En av mannskapet kom til byen for å feire sitt eget bryllup, men landet i arresten. En av eierne la på sprang fra kaia, men ble innhentet av politiet. Atter en annen kastet et trekar etter en tollbetjent, som ble skadet. Men sprit fant de ikke, før de senere gikk ombord for å lete. Da fant de de hemmelige rommene. Det ble funnet store mengder sprit om-

bord. Begge episodene vakte nasjonal oppmerksomhet. En rekke aviser over hele landet omtaltesaken, blant dem avisa Finnmarken, utgitt i Vardø. Til og med avisa «Fremad», den ledende norske avisa i Sør-Dakota, omtalte saken.

I 1933 kjøpte brødrene Jensen båten og brukte den til ulike formål fram til 1965, da Per Jensen la båten ut for salg. Blant annet var det en mye benyttet ambulansesebåt. Bygd som smuglerbåt, brukte den jo ikke lang tid på en bytur.

De nye eierne ble tre karer fra Wales, som seilte båten over Nordsjøen. Tross to havari rundt Shetland, kom båten fram til Wales. Båten forsvinner i 1971.

Hadde smuglerforsøket lyktes, ville gevinsten til karene vært stor. Det ble anslått at de hadde med 11 000 liter sprit fra Tyskland. Samme mengde 60% brandy, som er det sterket som selges i Norge, har idag en salgspris på Vinmonopolet på 7 460 000 kroner.

Helge Bueng

Hverdagsbilder

Torv til brenne var tidkrevende og tungt arbeid. Rundt Bjugn var det store områder med torvmyr, hvor folk hentet brenne til oppvarming og matlaging.

Her er Martin Lien på vei heim fra torvmyran øst for Bjugn. På kjelken har han et lass torvbriketter.

Bilder er tatt på vårparten i 1941 eller 42. Lasset var tungt, og Martin er både svett og varm. Han har lettet litt på antrekket, men bladvottene er på. Bildet viser slitet i hverdagen.

May G. I. Olden har lånt bildet til Hanne Kristin Eides nye bok «Folk og gårder i Bjugn».

Doktor Volmars resepter

*Henrik Wolmar var gift med Agnes Berg, datter av proprietær og godseier Ole Berg, som eide hovedsetet for Åfjordsgodsete, Øyan. Agnes og Henrik eide gården en periode før de de flyttet fra Åfjord.
Foto: Brevold Br 00 065©Brevoldsamlingen*

I desember 19176 innførte Stortinget et midlertidig forbud for jule- og nyttårs-helgen for omsetning av alkoholholdige drikkevarer. Før Stortinget fikk hevet vedtaket, presset sterke krefter på for å forlenge forbudet. Vi fikk Forbudstiden.

Forbudet omfattet produksjon, omsetning og bruk av alkohol. En rekke land innførte ordningen. Resultatet av «avholdsarbeidet» ble økt omsetning av sprit, forsynt fra det illegale markedet, økt kriminalitet og sterk økning i antall selvmord. (spesielt i USA). også her på Fosen førte forbudet til omfattende spritsmugling. Dessuten ble det skikkelig fart i heimbrenninga.

Men det fantes legale måter å skaffe seg brennevin på - «brennevin til medisinsk bruk». Her skulle den første kommunelegen i Åfjord, Henrik B Wolmar, bli sterkt involvert og etter hvert landskjent.

Wolmar var den første kommunelege i Åfjord i 1896. I 1908 fikk folket i dalene flertall i kommunestyret for å avslutte arbeidsforholdet, fordi han angivelig prioriterte kyst-

befolkningen. Han ble privatlege i Lebesby, senere Evje og hadde fra 1912 privatpraksis i Bessaker før han flyttet til Trondheim.

Her begynte Wolmar å skive ut resepter på sprit til «medisinsk bruk». Spanskesyka herjet, og det ble sagt at brennevin, helst konjakk, skulle ha helbredende virkning.

Fra forbudet ble innført i 1916 til han ble anmeldt i 1921 skrev dr Wolmar ut 27 000 resepter. Til sammenligning ble en bergenslege tiltalt for å ha skrevet ut «hele» 8859 resepter. Straffesaken mot Wolmar fikk stor prinsipiell betydning og vakte nasjonal interesse. Wolmar og bergenslegen ble begge frikjent. Wolmar ble i Trondheim, hvor han døde i 1927.

Etter en folkeavstemningen 18. oktober 1926 ble forbudet opphever, men det var bare 56 prosent av de som stemte som ville avskaffe forbudet.

I Åfjord er Wolmar mest kjent for at han i kommunestyremøte 16. desember 1901 foreslo at bygda måtet få egen sparebank. Åfjord Sparebank ble grunnlagt i 1902.

Julebrevet fra Alaska

En tid var det mange som hadde en «rik onkel» i Amerika. Utvandringen fra Norge til det forgjettede land startet for alvor på 1870-tallet. Fra Åfjord/Løssund utvandret over 1000 personer; i perioden 1870 - 1915. (I 1900 var folketallet i prestegjeldet 3948.

Toralf Berg var født på Årnes i Åfjord 1874, sønn av handelsmann Niels Berg, som la grunnlaget for Årnes som handelssted. Toralf utvandret 18. mai 1898 med skipet Allan til Seattle på vestkysten av USA. Derfra reiste han videre til Alaska hvor han drev med både laksefiske og gullgraving. Senere flyttet han til Cape Nome i Alaska. Han kom heim til Norge, men reiste tilbake til Canada der han fortsatte som gullgraver inntil han startet hoteldrift i Calgary. Han døde der i 1946.

Toralf var en flittig brevskriver, og sendte brev heim til familien på Årnes. I brevet som kom nå nyåret 1900 fortalte han om hvordan det var å feire jul i fremmed land.

Petersburg, 5. januar 1900

Kjære foreldre.

Saa faar jeg fortelle hvordan jeg hadde det i julen. Det var akkurat ligedan som en anden anmindelig helg. Klokken seks juleaften spiste vi aftens, som ellers overflod af alle sorter god mat (skokom makiomak), som indianerne kaller god mat. Men ludfischen hjemme hadde nok smagt meg bedre, det har jeg greie paa. Juletræ havde vi også. Nyholms to smaapiger frydet seg umaadelig da lysene blev tent, detvar jo for dem vi havde det. Saa gik vi om juletræet 14 mand ialt. Det blev forsøgt paa at synge en Julesalme, men det vilde ikke gaa, saa ble Amerikas nationalsang sunget saa da ble det litt bedre stemning.

Juledag kom en stimbaad hid, som var bemandet med politimænd ombord. Dæm gik direkte op i indianerleiren og tok med 12 mand til Sitka. Det var en indianer som havde lavet Husdsjen (en beruselsesdrikk) og sol- gt til dem, med den følge at de var blevne fulde, uenige og drept en mand...

I gaarmorges døde en gammel indianerkall hos en av familjene her. Han var ikke før død saa tog dem og brød ham sammen i en liden kasse, mens han var myg og varm. Bar derpaa kassen oppe i skogen og satte den helt oppe i et tre. Saa bruger dem med sine døde. Det var nesten mer enn jeg kunde taale at se. Det gjorde saa uhyggelig indtrykk paa meg og Nyholm (russefinnen) da vi var der. Om dagen saa arbeidet dem paa saltetiet, som om ikke noget varasseret. ja lev vel, kjære foreldre.

Eder hengivne søn Toralf.

Takk til Magnhild Nesheim som har lånt oss brevet og bildet av Toralf.

Helge Bueng

ÅRBOK

FOSEN

5 kilo historie for 200 kroner

Bøker full av lokal historie har mye bedre av å bli lest enn å ligge på lager. Nye gunstige porto-takster fra Posten gjør at vi kan sende deg 5 kilo lokal-historie for kr 200,-. Du får omlag 7 bøker med i denne pakken.

Du kan også komplettere samlingen din med «Nytt om Gammelt».

Gå inn på www.fosen-historielag.no. Der finner du over 8000 artikler med lokal historie. Velg de årgangene med de artiklene du ønsker.

Send e-brev direkte til kassereren eilerbj@online.no. Det går også an å sende sms til 948 71 232.

Riktig adresse er viktig

Dessverre hender det at sendinger kommer i retur fordi Posten ikke finner fram til adressaten selv med den minste forandring av postadressen.

Vær derfor påpasselig med å melde fra dersom du har flytta.

Rydding i medlemsarkivet

Mange har ennå ikke betalt medlemskontingenten for 2021.

Kassereren har hatt en gjennomgang av medlemslistene og det er sendt ut flere purringer.

Styret har derfor bestemt å stryke medlemmer som ikke har betalt for i år. De vil dessverre ikke motta årboka.

Grasrotandelen er en tilskuddsordning til lag og foreninger i regi av Norsk Tipping, som gir 5 % av stilleinnsatsen din i fotballtipping, Lotto eller Extra, til det laget du selv velger.

De siste årene våre medlemmer tilført oss omlag kr 12000 i året uten at det koster noe ekstra. Vi håper flere vil støtte oss. Du oppgir bare organisasjonsnummeret vårt.

Fosen historielags orgnr 980 104 206

Fosen historielag

Fosen historielags styre

Johan G Foss, leder

7270 Dyrvik,
Tlf 72 44 81 11 • 95 40 29 21
j-g-foss@online.no

John Ola Selbekk, nestleder

Hamnavegen 2, 7316 Lensvik
Tlf: 99 01 49 17
E-post: johnola55@outlook.com

Helge Bueng, sekretær

Skråfjordveien 53,
7170 Åfjord. Tlf 94 12 12 02
E-post: helge@bueng.no

Bernt Jørgen Stranden,

Bålfjordnesveien 10, 7167 Vallersund
Tlf 41 60 98 01
E-post: berntjs@broadpark.no

Bente Heggvik

Bjarne Ness vei 2
7033 Trondheim
Tlf: 93 80 14 87
E-post: Bente.Heggvik@kystmuseet.no

Varamedlemmer til styret:

Eilert Bjørkvik, også kasserer

Naustveien 179, 7100 Rissa.
Tlf 94 87 12 32
E-post: eilerbj@online.no

Ernst Robert Øyangen,

Øvre Stavsetveien 27, 7026 Trondheim
Tlf 99 49 39 73
E-post: ernstro@online.no

Ole Kjørsvik Ledahl

Ledalsvegen 23, 6699 Kjørsvikbugen
Tlf 47 61 33 99
E-post: Ledahlole@gmail.com

Redaktører for årboka

Per Ole Sollie

Storevika 12, 6940 Eikesfjord,
Tlf 99 28 43 44
E-post: p-oso@online.no

Svein Henrik Pedersen

Betaniavegen 5A, 7563 Malvik
Tlf: 97 71 83 86
E-post: svein.henrik.pedersen@gmail.com

Årboka har egen e-postadresse:

arbok@fosen-historielag.no

Redaktør Nytt om gammelt

Helge Bueng

7170 Åfjord. Tlf 94 12 12 02
E-post: helge@bueng.no

Nytt om gammelt 99

Redigert av Helge Bueng, Åfjord.
Redaksjonen avsluttet 03.11.2021
Grafisk form: Helge Bueng AS
Trykk: Orkla Grafiske AS
Opplag: 1200 eks.

Fosen historielag på nett:

www.fosen-historielag.no

E-post: post@fosen-historielag.no

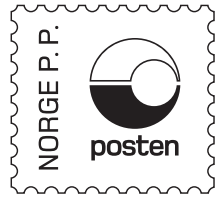
www.facebook.com/fosenhistorielag

Bøker kan bestilles hos

Eilert Bjørkvik, tlf 948 71 232,
e-post: eilerbj@online.no

Fosen historielags bank-konto:

4290.05.02758

Retur: Eilert Bjørkvik,
Naustveien 179, 7100 Rissa

Velkommen til årsmøte og 75-års-jubileum i Trondheim 11. juni 2022

Neste år er det 75 år siden Fosen historielag ble stiftet på et «Skipinsmøtet» i Festsalen Bondeheimen i Trondheim. Invitasjonen ble sendt til hele 23 herreder, som senere fikk hver sin egen lokalkontakt. Etter kommunereformen i 1964 ble antallet kommuner redusert til 11.

Dette ønsker vi å markere med en festdag i Trondheim, der vi markerer at laget er 75 år, har gitt ut 60 årbøker samtidig som utgave nr 100 planlegges utgitt til samlingen.

Tross den sterke tilknytning til sjøen, har laget avholdt alle årsmøter på landjorda. Riktignok har flere årsmøter vært arrangert på steder der vi har vært avhengig av båtskyss. Nå planlegger vi det første årsmøtet til sjøs.

Vi inviterer medlemmene våre til årsmøte og jubileumsmarkering på Fosenferja MF Holger Stjern.

Velkommen til årsmøte og jubileumsfest i Trondheim lørdag 11. juni 2022.

FOSEN HISTORIELAG

www.fosen-historielag • facebook.com/FosenHistorielag